

Danica minor

Rektor Galsters bog om Aalborg Katedralskole under besættelsen

Sidefagsuddannelsen i historie – Kildenært Emne
Aarhus Universitet - Jens Viggo Olavi Nielsen
Vejleder: Erik Strange Petersen

Indholdsfortegnelse

1. Indledning
 - 1.1 Beskrivelse af kildematerialet
 - 1.2 Metodeovervejelser
 - 1.3 Problemformulering

2. Danskhedens forpost: Rektor Galsters fremstilling gengivet i hovedtræk
 - 2.1 Perioden fra ”9. april 1940 til 20. maj 1942”
 - 2.2 Perioden fra ”20. maj 1942 til 1. november 1944”
 - 2.3 Perioden fra ”1. november 1944 til 5. maj 1945”, samt bogens ”Epilog”

3. Analyse af kildematerialet til *Aalborg Katedralskole under besættelsen*
 - 3.1 Erindringsbearbejdning og retsopgør
 - 3.2 Rektors rolle i affæren om Churchill-klubben
 - 3.3 Det lille og det store Danmark – forholdene på og udenfor skolen

4. Samlet vurdering og konklusion

Litteraturliste

Bilagsfortegnelse

Bemærkning til de opgaven citerede breve/kilder:

Alle breve til rektor Galster fra 1945 fra (tidligere) kolleger og elever fra skolen, befinder sig, som det fremgår af note 1, på Aalborg Katedralskole, men er ikke umiddelbart tilgængelige for offentligheden. En væsentlig del af dem indgår imidlertid i det kildemateriale om Churchill-klubben, som Dorte Christensen har lavet og lagt ud på skolens hjemmeside. Skulle man ønske at granske et eller flere af brevene nærmere, kan man evt. prøve at henvende sig til rektor Christian Warming eller Dorte Christensen.

Bemærkning til forsiden:

Billede 1: Rektor Galster uddeler eksamensbeviser ved translokationen i 1945

Billede 2: Efter krigen kunne rektor Galster vende tilbage til Aalborg Katedralskole efter at have været sendt på tvungen orlov og fået forbud mod at opholde sig i Aalborg under krigen. Her ser han med tilfredshed på 3.g'ernes udfoldelser i forbindelse med sidste skoledag 1946.

Billede 3: Pigerne spiller langbold i 1943. Flere af skolens lærere og rektor Galster fik konflikter med de indkvarterede tyske soldater, da de slog sig ned i skolegården for at nyde pigernes boldspil.

Indledning

”I 400 Aar har Aalborg Katedralskole staaet som en Kulturborg i Danmark, fælles med Landet i Skæbne og Vilkaar, *givende* sin Ungdom til Landet, *modtagende* landets Kultur. I 400 Aar har Danmark været et *Danica minor*. (...) Som Skolen *har* været et *Danica minor*, skal den *vedblive* at være et *Danica minor*” (Galster 1940: 25).

Ordene er rektor Kjeld Galsters, de stammer fra hans tale afholdt i anledningen af Aalborg Katedralskoles 400-års jubilæum, d. 26. august 1940, og de er medtaget i hans bog *Aalborg Katedralskole under Besættelsen* (herefter AK), som han påbegynder arbejdet på kort efter besættelsens ophør i løbet af sommeren 1945, og som indleveres færdig til tryk i dagene omkring d. 10. oktober 1945. Det foreliggende kildenære studie har til formål kritisk at undersøge, hvorledes Galster i det pågældende værk rekonstruerer besættelsestiden på Aalborg Katedralskole, samt med hvilke implikationer, idet han i sin fremstilling ikke blot gør brug af egne tidligere taler, men også i udstrakt grad af en række beretninger i form af breve fra lærere og elever, der er stilet til rektor selv, og som så vides har været bortkommet siden efteråret 1945. Indtil der sidste år på skolen blev fundet en æske på et depot, som viste sig at indeholde netop disse dokumenter, idet undertegnede venligt har fået tilladelse til at benytte materialet af den nuværende rektor, Christian Warming.¹

1.1 Kildematerialet

Om sit initiativ til at rekonstruere Aalborg Katedralskoles historie under besættelsen giver rektor Kjeld Galster (herefter KG) i bogens indledning udtryk for sit ønske om at indføre historien om ”de fem år” i den 400 år lange historie, som han allerede i 1940 kortlagde i en stor jubilæumsudgivelse, *Aalborg Katedralskole 1540-1940* (jf. litteraturlisten). Men han tilføjer dog, at han i sin fremgangsmåde denne gang ikke har benyttet sig af det døde bogstav i form af arkivalier, men derimod af beretninger fra de, der selv har været direkte vidner til og været med til at forme historien: ”Jeg henvendte mig derfor ved Skoleaarets Slutning til flere Lærere og Studenter fra de sidste Aar og bad dem meddele mig deres Oplevelser og Indtryk. Dette har de gjort i saa rigt Maal, at nærværende Værk næsten kan betegnes som et fælles Værk, Aalborg Katedralskole kunde godt staa som Forfatter” (Galster: 5).

Efter alt at dømmes er det ikke udelukkende hensynet til det levende i beskrivelsen, der har været styrende for den af KG valgte fremgangsmåde, men tillige det forhold, at han fra d. 20. maj 1942

¹ Æsken befinder sig på Aalborg Katedralskole. Der skal også rettes en tak til lektor Dorte Christensen, som har været behjælpelig i projektets første fase. Der vil, efter aftale med skolen, forekomme navneudeladelser.

var bortvist fra skolen og fra Aalborg by i det hele taget i kølvandet på affæren omkring Churchill-Klubben (herefter CK), hvorfor han under alle omstændigheder var nødsaget til at gøre brug af andres beretninger, i særdeleshed hvad angår de sidste omtrent 3 år af besættelsestiden. Det genfundne kildemateriale består af et par taler, bl.a. afholdt af lærere i forbindelse med KG's genindsættelse som rektor d. 15. maj 1945, foruden ca. 40 korte og længere breve, der som anført er stilet direkte til rektor selv, og hvor der i nærværende sammenhæng gøres brug af en stor del. Langt størstedelen håndskrevne manuskripter, mens et resterende mindretal er affattet på maskine.

Der er breve fra 13 af de 32 lærere på skolen, hvilket svarer til 4 ud af 10 lærere eller lige under halvdelen, mens der er 27 breve fra de i alt ca. 500 elever (AK: 25) svarende til godt 5 ud af 100. Lærergruppen er altså procentmæssigt overrepræsenteret ift. elevgruppen, men til gengæld er lærernes breve gennemsnitligt en smule længere. Der kan ikke siges noget endegyldigt om, hvorvidt det foreliggende kildemateriale er identisk med hele det oprindelige materiale, eller om dele er gået tabt. Men det kan konstateres, at alle de breve, KG faktisk gør brug af i bogen, indgår i samlingen. Ligesom der ikke er blevet konstateret eksempler på deciderede citatfejl hos KG.

Hvad genren angår, fremgår det tydeligt af de medfølgende personlige hilsener, at såvel elever som lærere har været klar over, til hvilket formål dokumentationen har skullet benyttes, dvs. at de altså (eventuelt) skulle indgå i en udgivelse om Katedralskolen under besættelsen, ligesom det tillige fremgår af rektors udsagn ovenfor, at han har anmodet bidragyderne om at beskrive deres oplevelser med særligt henblik på Katedralskolen. Desuden fremgår det – selvom der ikke er overleveret noget eksemplar af nogen invitationsskrivelse – at KG's henvendelse har indebåret en mere præciseret anmodning til (i hvert fald nogle af) bidragyderne om særligt at skildre deres erfaringer med ”det illegale” (se bilag 10.1 og 32.1).

KG har altså ikke alene kunnet vælge de bidragydere ud, som han henvender sig til, men disse må også formodes at have haft rektors forventninger i tankerne i udformningen af deres besvarelser. Måske kan der også specielt fra elevernes side forventes en vis (ungdommelig) respekt i forholdet til deres gamle rektor, hvilket flere af bidragene bærer præg af.² Hvad lærerne angår, er de fleste endnu ansat på skolen, da de affatter deres bidrag, hvilket også turde pege i retning af en vis forventningsafstemning. Et gennemgående problem for tolkningen bliver det her, i hvor høj grad brevenes indhold er repræsentative for skolen som helhed, hvilket særligt gælder for elevgruppen.

Men ét er de afgrænsninger, som rektor har udstukket for sine bidragydere, foruden de

² Som typisk eksempel kan nævnes flg. brevets indledende ordlyd fra en tidligere elev: ”Kære rektor Galster. Jeg vil gerne have lov til at takke dem for deres brev, det er så rart at mærke at ens gamle rektor og skole ikke helt har glemt en. Desværre tror jeg, at jeg kommer til at skuffe dem, det jeg har at fortælle, ved rektor sikkert allerede” (Bilag 19,1).

vanskeligheder, den kvantitative og kvalitative repræsentativitet skaber for tolkningen af brevene, et andet er de forhåndenværende bidrag, der faktisk er kommet ud af det, og som i sig selv, sammenholdt med AK, formår at åbne op for en række interessante spørgsmål.

1.2 Metodeovervejelser

Den nærværende undersøgelse indebærer for en umiddelbar betragtning en ”naturlig” materiel afgrænsning, som består i det genfundne kildemateriale sat op over for AK. Dette må dog ikke foranledige til den fejlslutning, at der hermed tilstræbes eller illuderes en udtømming af kilderne. Det overordnede kildesyn, der lægges til grund for undersøgelsen, er således det funktionelle, som siger, at kilderne ikke taler af sig selv, men derimod bringes til at tale i og med de spørgsmål, historikeren stiller (Olden-Jørgensen 2009: 77-79). Centralt i undersøgelsen står derfor ikke alene de genfundne dokumenter og KG’s fremstilling, men i lige så høj grad de spørgsmål, der kan stilles til den måde, hvorpå han gør brug af sit kildemateriale. Alt andet lige må de sekundære passager hos KG nemlig give os en unik mulighed for at få indblik i hans egen vidnetroværdighed, herunder præcision, tendens og historiesyn (Olden-Jørgensen 2009: 75). Men det er samtidig klart, at KG’s egen metode udbyder vanskeligheder for tolkningen, fordi han i udstrakt grad taler igennem andres bidrag. Dette er dels en måde at gøre beretningerne mest muligt autentiske, men det kan også tjene til at skjule uklarheder i synspunkter og fremstilling, samt være en måde at dække sig selv ind på.

Overordnet set vil kilderne, og det gælder såvel KG’s fremstilling som de dokumenter fra lærere og elever, han benytter sig af, blive anvendt både som beretninger og som levninger: Når der i afsnit 3.2 primært spørges til kildematerialets vidnetroværdighed, anvendes det som beretning. Og når der i afsnit 3.1 sættes fokus på kildematerialets ophavssituation kort efter besættelsens ophør, gøres der brug af det som levning. Men samtidig er det klart, at de to aspekter kun kan adskilles analytisk, idet vurderingen af ophavssituationen ofte får betydning for vurderingen af kildernes mulighed for, samt evne og vilje til at kaste lys over det historiske forløb, situationer, stemninger og forhold.

1.3 Problemformulering

Ud fra ovenstående bliver problemformuleringen denne: Hvordan rekonstruerer KG besættelsestidens historie på Aalborg Katedralskole? Hvilken historie om besættelsestiden kommer der ud af det, og hvad udgør dens hovedtræk? Hvilken betydning skal man i denne sammenhæng tildele den erindringsbearbejdning, der sætter ind i forbindelse med besættelsestidens ophør, og som bl.a. kommer til udtryk i retsopgøret? Hvilke kildeudsagn gør han særligt brug af i AK, på hvilken

måde, og hvilke andre nedtoner han eller gør han ikke brug af? Og hvad fortæller dette os f.eks. om rektors egen rolle i affæren om CK, om forholdet mellem det lille og det store Danmark under den tidlige besættelse, foruden om synet på sabotagen som legitimt middel?

2. Danskhedens forpost: KG's fremstilling gengivet i hovedtræk

AK (149s.) er inddelt i 3 kronologiske afsnit og en epilog. Nedenstående følger i alt væsentligt KG's egen inddeling, der i bogen angives kronologisk uden anden titel end datoangivelserne. Dog lægges vægten på besættelsens første år, ligesom det sidste næstsidste afsnit om perioden fra "1. november 1944 til d. 5. maj 1945" (s. 92-142) slås sammen med bogens "Epilog" (s. 143-149).

2.1. Perioden fra "9. april 1940 til 20. maj 1942" (s. 9-80)

Kvantitativt udgør KG's redegørelse for tiden fra d. 9. april 1940 – 20. maj 1942, der her står i centrum af undersøgelsen, bogens længste, idet den fylder godt halvdelen af den samlede fremstilling. KG erklærer allerede i sit forord, at hans skildring ikke blot omhandler Aalborg Katedralskole, men hele "den danske Gymnasieskole" (5), ligesom han også fortløbende løfter sin fremstilling op på det nationale niveau ved at understrege forbindelsen mellem nationen, dens historie og skolens historie (23). Ser man imidlertid godt efter i KG's fremstilling, forudsættes der ikke blot en vekselvirkning imellem skolen og det omgivende samfund, men der går også et skel tværs igennem hele den skildrede periode. Verden udenfor er kort fortalt præget af aktører, der udmærker sig i kraft af deres defensive eller passive holdning over for besættelsesmagten: Ovenfra er der regeringens formaning til befolkningen om at udvise "ro og orden", samt "korrekt og værdig optræden"; en opfordring, der særligt under den tidlige besættelse bakkes op af hele befolkningen (12). Den tyske tilstedeværelse er således massiv i Aalborg efter d. 9. april,³ stemningen er trykket, og derfor kommer kravet om ro og orden i Aalborg-bladene nærmest til udtryk i form af en ros af tyskerne, der "udviser en korrekt og høflig Optræden overfor Befolkningen" (12).

Undervisningsministeriet udsender for sin part et cirkulære ifm. sommereksamen 1940, hvor der advares imod udslag af "ungdommeligt livsmod", og formaningen gentages året efter, mens der ligeledes i februar 1942 henstilles til ikke at genere børn af nationalsocialister og af soldater fra Frikorps-Danmark (18, 36). Politifolkene, der tager CK i forhør i maj måned 1942, optræder enten bebrejdende eller samvittighedsløst (47), mens forældrene for deres part demonstrerer en

³ Som bekendt udgjorde Aalborg med sin luftbro til Norge det militærstrategiske centrum i tyskernes besættelse, og der var til stadighed mindst 10.000 tyske soldater udstationeret i byen (Christensen og Topholm 1990: 387).

”uforstaaende eller sløv Indstilling” (18, 69). Men også tyskerne blander sig direkte i skolens forhold: I forbindelse med en hændelse i 1941, hvor en elev har spyttet i retningen af et hagekors, truer de med at lukke skolen (39).

Meget bedre tager det sig ikke ud mht. den nationale samlingsregering: I forholdet til den tyske værnemagt fører denne, sagt med en elevs ord, ”en besynderlig politik” (16), som indebærer, at Holger Danske ikke vågner, som det ellers hedder i B.S. Ingemanns nationalhymne,⁴ men pænt må fortsætte sin slumren (29). Eller som det hedder hos et af medlemmerne af CK, hvis ord KG læner sig opad: ”Men det var jo tydeligt, at Regeringen ikke havde i Sinde at gaa imod Nazi-Soldaterne, og vi blev derfor efterhaanden klar over, at skulde der gøres noget (og det skulde der), saa maatte det være det private Initiativ og ikke Staten som saadan, der greb ind” (41).

Set i lyset heraf kan det ikke undre, at reaktionen i landets øvrige Befolkning var overvejende negativ, da hele affæren om CK udfoldede sig i offentligheden i maj 1942: De ”(...) vakte Fryd og høstede Ros hos nogle, Frygt og Fordømmelse hos andre, alt efter hvers indstilling. *De sidste var der flest af.* Drengestreger, Indianerromantik, Taabelighed, Letsindighed var Ord, man oftest betegnede deres Handlinger ved (50; kursivering v/JVN).

Over for denne sløvhed i befolkningen og besynderlige holdning fra myndighedernes og regeringens side fremstår skolen som det lille Danmark, der i perioden holder den nationale ære i hævd: Først er skolens elever og lærere naturligvis forskræmte ligesom den øvrige nation (10), og der hersker også her nervøsitet og rådvildhed i de første måneder (11). Tyskernes tilstedeværelse på skolen, hvor de har lægger beslag på gymnastiksalen til troppeindkvartering, gør imidlertid, at skolens lærere og elever så at sige må træde i karakter og at fronterne trækkes skarpt op fra begyndelsen: Allerede fra besættelsens første dag kan en elev berette flg. om rektors reaktion på de tyske ”Oprop”: ”Jeg husker, at Rektor læste det højt og Gang på Gang afbrød sig selv med Udbrud af den yderste Harme for sluttelig at kaste det fra sig med Udraabet: ’De sataner!’ Jeg tror, at jeg aldrig vil glemme Rektors udtryk, da de læste det” (Student fra 1940: 10).

Det danske står straks fra d. 9. april stejlt over for det tyske, og det gælder både fysisk i skolegården, hvor de tyske soldater ynder at følge pigernes gymnastiktimer, og symbolsk i form af forskellen imellem de to landes pædagogiske idealer: Over for det tyske handlingsmenneske og blinde autoritetstro står den danske erkendelsestrang og evne til at se tingene fra flere synsvinkler (14-15). Men til forskel fra det øvrige Danmark ulmer der tidligt på Katedralskolen dét, KG med en elevs udtryk kalder for et ”illegalt instinkt” (19). Rent bortset fra, at man officielt og i embeds

⁴ KG var dr. phil. på en afhandling om den nationalromantiske digter og forfatter B.S. Ingemann.

medfør stiltiende var enige om, at man i sin ydre optræden måtte være loyal over for ministeriets politik mv., gjorde sig således to retninger gældende: En mere passiv, der mente, at skolen helt skulle holde begivenhederne ude, og "(...) en mere latent-aktiv Retning (*og det var de fleste*), der mente, at en Skole vilde svigte sin Opgave, hvis den stod udenfor, naar store Begivenheder saaledes gik hen over Landet (...)" (21; kursivering v/JVN).

Skolens opgave er ikke mindst, som KG ser set, at mane til besindelse på den nationale arv, der nu skal ruste ungdommen i "Kampen for Danmark": I forbindelse med dens 400-års jubilæum d. 26. august 1940 er det den historiske helt og tidligere elev, Frederik Thuresen, der høster ros i rektors tale, idet denne "(...) som fører for Borgerne forsvarede Københavns Volde imod Svenskerne" (23). Og atter d. 9. april 1942, en lille måned for arrestationen af CK, holder rektor en højstemt mindetale for en anden elev, Frode Vesterby, der var faldet i forsvaret af Haderslev to år tidligere, idet han understreger i sin tale, at det nu atter gælder kampen om godt imod ondt, samt troen på, at det *altid* kan nytte at gøre en indsats, fordi kampen ikke gælder én selv, men landet: "Og man maa aldrig vige. Kornet Frode Vesterby, der er udgaaet fra denne Skole, veg ikke" (27).⁵

Heldigvis var rektor, sådan som KG lader en elev formulere det om tiden ca. 2 år efter besættelsen, "(...) ingen Scavenius og Lærerkollegiet ingen 'Hvad kan det nytte?'-Rigsdag" (69). Rektor er nemlig selv den første til at vise vejen, idet han omtaler sine små sammenstød med tyskerne i skolegården som "frontkrige", og idet han heldigvis ender med at kunne fejre de tyske soldaters forvisning fra skolegården med en erklæring om, at "Slaget var endt med en Sejr til de danske Farver" (32f.). Frem for alt fremstår han dog som den åndelige leder ud fra devisen, at "Hvad Hjerterne var fulde af, kunde man ikke udtale højlydt" (21): På besættelsesdagen istemmer hele skolen på hans opfordring "Kong Christian", ligesom der i tiden derefter ved morgensangen afsynges diverse af de gamle fædrelandssange, som fremmaner tidligere tiders "Danske Virke, Modstandsevne og Selvhævd" (22, 30). Rektors holdning til CK ligger i forlængelse heraf, selvom man, som han formulerer det, skulle helt frem til d. 29. aug. 1943, før hele det officielle Danmark omsider skulle forstå det: "Sat paa Spidsen kan det udtrykkes saaledes: Drengene fra 4. Mellem havde til sidst sejret over Scavenius, Hjerterne over Hjernen" (54).

Hvad angår rektors egen rolle i forbindelse med sagen, som KG opholder sig udførligt ved, anføres det fra tyskernes side, at når eleverne opfører sig forkert uden forældrenes vidende, så må skolen bære skylden herfor (54). KG tilbageviser imidlertid denne hovedanklage ved at henvise til,

⁵ Talen er afholdt ifm. uddelingen af Frode Vesterbys legat og er gengivet i Pedersen 2005: 588-590. Ordlyden er en lidt anden, men substansen er den samme.

at han ofte har formanet eleverne om at udvise besindighed og forsigtighed, idet disse formaninger ”var hverken faa eller vage” (34, 48). Den tyske hovedanklage består altså i, at ånden i skolen ikke er, som den skal være, og at dette skyldes navnlig rektor, idet der bl.a. agiteres for England og imod Tyskland. Rektors periodiske formaningstaler har været dobbeltbundede, idet han med miner og fagter signalerer, hvad han virkelig mener (59). Ifølge AK svarer rektor ikke selv direkte på denne anklage, men læner sig i stedet op ad Højbjerg Christensens indberetning, hvor det noteres, at rektors sindelag var prodansk, og ikke hverken pro-britisk eller pro-tysk, og at vidnesbyrd fra lærerne og tillige fra forældrene ikke gav anledning til at antage, at rektors formaninger skulle være dobbeltbundede (61).⁶ ”Men ”Det er muligt, at hans Taler (læs: formaninger) har virket noget mindre paa Eleverne, end han selv troede og tilsigtede” (61; tilføjelse v/JVN). Enkelte forældre gør også opmærksom på, fremhæves det, at det snarere er en enkelt protysk lærers nazistiske agitation, lektor Meulengracht, der har drevet mange af eleverne i en afgjort anti-tysk retning (61). Som følge heraf kan Højbjerg Christensen derfor også konkludere i sin orlovsskrivelse til rektor, dateret d. 20. maj 1942, at der ikke hverken direkte eller indirekte kan lægges skolen nogen skyld til last for drengenes opførsel (64).⁷ Men ikke desto mindre er rektor, stillet over for et tysk krav om hans afgang, samt over for det alternativ, at drengene ellers risikerer at blive udleveret til tyskerne, tvunget til at vige pladsen (66). På trods af sin overraskelse over afgørelsen erklærer sidstnævnte sig da også villig hertil: ”Ja, jeg er klar over, at der skal et Offerdyr til, der skal have Kniven, og det er jeg ogsaa villig til at være”... (67).

Da undersøgelsen er bragt til ende, taler Højbjerg Christensen formanende til lærerkollegiet, og beder dem besinde sig på, at ”Regeringens Politik er den eneste rigtige”. Ordene virker meget skuffende på den afgående rektor og lærerne, da skolen jo lige er blevet frikendt, men lektor Sonne tager derpå ordet og erklærer, at skolen skam samvittighedsfuldt vil følge ministeriets linje (62).

2.2. Perioden fra ”20. maj 1942 til 1. november 1944” (s. 81-91)

Beskrivelsen af tiden mellem d. 20. maj 1942 til d. 1. november 1944 fylder kun 10 sider i AK, selvom den tidsmæssigt udgør halvdelen af den samlede besættelse. Atter er det solidariteten lærerne imellem, som KG indledningsvis betoner, og som f.eks. kommer til udtryk ved, at de opretter en støttefond for de lærere, der måtte rammes af afskedigelser i stil med dem, man allerede kendte fra Norge, og som man måtte befrygte kunne ramme skolen i kølvandet på affæren med CK

⁶ Jf. Højbjerg Christensens redegørelse: 54. Den samlede beretning om Aalborg-affæren står at læse i Højbjerg Christensen 1947: 43-57.

⁷ Orlovsskrivelsen er gengivet hos Pedersen 2005: 592

(81). Men det er frem for alt d. 29. august, der, som allerede antydnet, fremstår som den dato, hvor modsætningen imellem skolen og verden udenfor endelig ophæves: Regeringens afgang, jødeaktionen i september 1943, hvor flere af skolens elever må gå under jorden eller flygte til Sverige, samt folkestrejkerne i 1944 – eller med KG's ord "det Røre, der var i Tiden" (89) – samler i stigende grad folk om den nationale solidaritets- og modstandslinje, som han og skolen hele tiden har stået for. Den offentlige mening på skolen undergår således en vældig forandring i perioden efter pågribelsen af CK: "Meningerne blev mere ensartede uden at blive ensrettede. Det stærkeste udslag blev vel givet i Strejkedagene"... Og videre: "Rektors ord den Morgen, han over Hals og Hoved maatte rejse "ikke pro-tysk og ikke pro-engelsk, men pro-dansk" blev fulgt trods en svigtende Ledelse og trods Tvang og Razziaer" (Student 1945) (87). Selv fra forældrenes side bakkedes nu op omkring folkestrejkerne hen over sommeren 1944, samt omkring behovet for at lukke skolen i solidaritet med protesterne over politiets internering i september måned samme år (88).

Den svigtende ledelse, som der henvises til oven for, er den konstituerede rektor Hage. Begivenhederne omkring undtagelsestilstanden d. 29. august 1943 står her centralt i AK: Stillet over for et krav fra den tyske øverstbefalende i Aalborg om en loyalitetserklæring meddeler Hage skolens lærere, at de enten kan tilslutte sig en sådan eller træde tilbage fra deres stilling, indtil deres situation er afklaret (86). Der diskuteres ikke, men lærerne vedtager følgende resolution: "Skoleraadet tager den kst. Rektor Hages Meddelelse til Efterretning og udtaler, at vi Lærere ved Aalborg Katedralskole har til Hensigt at fortsætte vort Arbejde som hidtil og i øvrigt henholder os til det af os afgivne Tjenestemandsløfte" (86).

Allerede i forbindelse med spørgsmålet om de 7 fængslede medlemmer af CK og deres forestående tilbagevenden til gymnasiet, der ofres en del opmærksomhed, stiller den konstituerede rektor Hage sig imod, idet AK minutiøst gengiver Hages gentagne anmodninger til undervisningsinspektør Højbjerg Christensen om, at disse "Ulykkens Ophavsmænd" ikke bør vende tilbage til skolen, selvom et flertal af lærergruppen er for dette (84). Men det er først da Hage modsætter sig elevernes og lærernes ønske om at lukke skolen d. 17. september 1944, i protest mod 197 fangers overførelse fra Frøslev til Neuengamme, at det for alvor slår gnister i forholdet mellem Hage og resten af skolen. Ved denne lejlighed udvandrere eleverne i samlet flok, frem for at afvente rektors svar, og lektor Hage, som med KG's ord havde "været mere kongetro end Kongen selv", indgiver sin afskedsbegæring til ministeriet en måneds tid senere (88, 92).

2.3 Perioden fra ”1. november 1944 til 5. maj 1945”, samt bogens ”Epilog” (s. 92-149)

Med lektor Stegmann ved roret som nykonstitueret rektor styres skolen atter af en mand med den rette forståelse og en sikker hånd, der formår at konsolidere Katedralskolens plads midt ”i den kæmpende Front” på linje med andre kulturinstitutioner (93), og som håndterer Gestapobesøgene uden vaklen (130-131). Om målet er alle enige, men måden, kampene udkæmpes på, er forskellige, og det samme er temperamerterne (94). Mange er aktive, men deres engagement ligger alene i luften, der udvises forsigtighed. På trods af enkelte negative kræfter såsom den isolerede nazistiske lærer, der intetsteds nævnes ved navn, er det overalt sammenholdet og fællesskabsfølelsen, der står tilbage som det afgørende (117, 122, 124, 147). Havde rektor Galster således haft sine tvivl ved besættelsens begyndelse om ungdommens evne til at træde i karakter over for besættelsesmagten, så var denne tvivl for længst bragt til tavshed. Meddelelsen om digteren og den tidligere elev Morten Niensens død 30. august 1944 markerer, i al sin tristhed, at ”Modstanden var nu mobiliseret og Bevægelsen i stærk fart” (91).

Lektor Stegmann, der også selv er aktiv, arresteres selv d. 23. april 1945, samtidig med at tyske flygtningestrømme begynder at brede sig ud over landet (135f.). Han føres senere til Frøslev, men når kun at tilbringe kort tid i lejren, inden den længe ventede befrielse endelig kommer (138). Kort tid efter, d. 15. maj, er tiden tillige kommet til rektors genindsættelse, der skildres i varme toner, idet han i sin tale bl.a. mindes de gamle elever, et dusin omtrent, der er faldet for tyskernes hånd (141). Om den følgende tid konstateres i den korte ”Epilog” (s. 143-149), at de lærere og elever, der var forsvundet, nu vendte tilbage, ligesom også skolearbejdet snart vendte tilbage til det normale. Thi ”Nu var der intet, der kunde forstyrre den Glæde og Harmoni, der var over denne Stund” (143).

Summa summarum: Katedralskolen fremstår i besættelsens første år, sagt med en elevs ord, som ”Danskhedens forpost midt blandt Værnemagere og LS-Folk” (70). Den afgørende vending sker med regeringens afgang d. 29. august 1943 og med den efterfølgende modstandskamp, hvor den øvrige nation endelig kommer på omgangshøjde med skolens nationale indstilling og kamp. Eller sagt med KG’s egne ord i genindsættelsestalen: ”Som et lille led i den store helhed har Aalborg Katedralskole ogsaa haft *sin* Kamp, der nu er til Ende”. Det betyder i sig selv ingenting, at rektor er tilbage, men ”(...) det betyder noget som et Symbol paa *Sejren*, som vi alle har vundet” (142).

3. Analyse af kildematerialet til Aalborg Katedralskole under besættelsen

Der skal efterfølgende fokuseres på tre problemfelter, som falder særligt i øjnene, når man sammenholder KG's bog med det her benyttede kildemateriale: Først diskuteres i afsnit 3.1 betydningen af, at begge dele er produkter af den erindringsbearbejdning, der går i gang umiddelbart efter d. 5. maj 1945, og som også manifesterer sig i retsopgøret. Dernæst belyses i afsnit 3.2 kortfattet rektors rolle i sagen om CK, mens der i afsnit 3.3 sluttes af med forholdet imellem det lille og det store Danmark i AK, med særligt hensyn til den tidlige besættelse. I afsnit 4 opsamles resultaterne af de 3 analytiske afsnit derpå i en samlet vurdering og konklusion.

3.1 Erindringsbearbejdning og retsopgør

Ifølge Bryld og Warring er grundfortællingen om besættelsen, som bl.a. består i skabelsen af den kollektive myte om hele det danske folks heroiske kamp imod besættelsesmagten i de fem onde år, et resultat af den erfaringsbearbejdning, der går i gang umiddelbart efter krigen (Bryld og Warring: 55). Den er skåret over en aristotelisk læst, som kort kan opsummeres i fire faser: Overfaldet, passiv modstand, aktiv modstand, samt befrielse, udrensning og retsopgør, og d. 29. august ses ofte som et ”point of no return”, hvor kampen mod fredsforstyrrerne ikke længere lader sig standse (56, 59). Det, som derimod fortrænges eller nedtones i denne dramaturgi, er iflg. Bryld og Warring besættelsens ubehagelige sider såsom prisen for samarbejdet med tyskerne, herunder de danske producenters leveringsglæde, samt mange danskeres almindelige passivitet eller tyskvenlighed (346), ligesom der også sker forsimplinger af f.eks. modstandsbegrebet, når den aktive og passive modstand uden videre slås sammen o.a. (371).

Set i lyset heraf er det ikke blot slående, i hvor høj grad mange af Brylds og Warrings pointer synes at passe på AK, særligt hvad angår den senere besættelsestid (”den aktive modstand”). I lige så høj grad falder det i øjnene, at retsopgøret er helt udeladt i AK, idet beretningen afsluttes brat med befrielsen d. 5. maj 1945 og med konstateringen af, at ”Nu var der intet, der kunde forstyrre den Glæde og Harmoni, der var over denne Stund” (143). Dette turde være et eksempel på en forenkling af en problematik, der reelt er meget mere kompleks. Ganske vist afsluttes AK i det tidlige efterår 1945, men i Aalborg havde allerede begivenhederne omkring d. 5. maj delvist dementeret rektorens ord om udelt glæde og harmoni,⁸ ligesom konsekvenserne af retsopgøret også havde meldt sig inden for gymnasiregi. Herom vidner ikke blot debatten om udrensningen i

⁸ Den 5. maj omtales i *Krigens by – Aalborg 1940-45* bl.a. som ”Skammens dag” i kraft af den behandling, som de af frihedsbevægelsen mistænkte udsattes for i fuld offentlighed. Jf. Gregersen 2009: 253-255.

”Gymnasieskolen”,⁹ men også flere af de breve, som KG har gjort brug af i udarbejdelsen af bogen. Et par af brevene berører interessant nok udfordringerne ved at genkalde sig det forbigangne, uden at det revideres eller farves af nutidens situation (23,2, 24,2). Men rent bortset fra denne problemstilling hedder det hos en af lærerne, hvis bidrag KG fuldkommen forbigår:

”Frihedskæmperne harmes over, at 3 østfrontfolk bliver frifundet. De havde alle strittet imod at blive brugt mod danskere herhjemme. Lad være, at de besmykker deres egen hæder. I alle tilfælde har ledelsen herhjemme begået lovbrud (tvungen, men *hvor* tvungen siges ikke) og givet sin velsignelse til kamp mod bolsjevismen. Og nu skal de straffes, som har taget konsekvensen af tilladelsen. Det er ikke ærligt. (...) Nu kan frihedsbevægelsen endeligt fælde dom over Frikorpsfolkene, men saa skal de ogsaa konsekvent fordømme *alle*, som havde ansvaret før d. 29. august og ikke protesterede. Der er skabt kløft mellem nyt og gammelt, og kløften gaar nogenlunde midtvejs gennem folket, tror jeg” (bilag 33.8).

Den velsignelse, der omtales i brevet, er Danmarks tiltrædelse af Anti-kominternpagten d. 23. nov. 1941, mens kløften består i befolkningens delte sympatier mellem modstandsbevægelsen på den ene side, hvor kommunisterne udgjorde en dominerende part, og hvor man ønskede et vidtgående retsopgør med samarbejdspolitikken, og så repræsentanterne for samarbejdspolitikken med Buhl i spidsen på den anden side, hvor man gik ind for en mere forsonlig linje – og reelt havde formået at blive ved magten med det såkaldte nationale kompromis d. 4. maj (Poulsen 2002: 83, 168).

Et andet brev, denne gang fra en elev, giver på lignende måde udtryk for en vis forvirring over den nye situation: ”Siden d. 5. maj er der sket mange ting, som til dels har forrykket det unægtelig noget idealiserede billede, man havde dannet sig af den ny tid, der skulle komme efter freden. Vandene er blevet plumrede i stedet for rensede, og problemerne er meget større og mindre overskuelige, end de var under krigen, hvor det ofte kun drejede sig om at enten eller” (34.1).

Når KG i sin fremstilling undlader at tage hensyn til betragtninger såsom de ovenstående, skyldes det efter alt at dømme ikke mindst, at de ikke passer ind i hans (alt for) enkle konstatering af, at der med freden d. 5. maj ikke længere er noget, der kan forstyrre glæden og harmonien i Dannevang. Men også på anden måde viser det sig, at KG bliver overhalet indenom af begivenhedernes gang, idet hans bog ikke undgår at blive omfattet af den forplumring og komplekse uoverskuelighed, som eleven før henviste til i sit brev: I ”Gymnasieskolen” anmeldes rektors bog i første omgang positivt, hvilket sker d. 12. januar 1946 (Gymnasieskolen 1946: 9-10). Kort tid senere fører KG’s kortfattede

⁹ Eksempelvis har lektor Sonne fra Katedralskolen et indlæg d. 5. sept., hvor han kræver ”Rene linjer” hvad angår tjenestemandsdømstolens undersøgelse af Højbjerg Christensens optræden under besættelsen, bl.a. på Katedralskolen, jf. Gymnasieskolen 1945, nr. 15, s. 300.

omtale af Højbjerg Christensens formanende tale til lærerkollegiet d. 13. maj 1942, der er omtalt oven for i afsnit 2, imidlertid til en så heftig debat i bladet, at heller ikke KG formår at holde sig fri af den: Først skriver lektor Sonne et indlæg d. 25. januar 1946, hvor han undrer sig over Galsters fremstilling af lektor Sonnes kommentar til Højbjerg Christensen den pågældende dag som et knæfald for samarbejdspolitikken (64-65). KG svarer Sonne d. 1. februar og fastholder, at hans ord til Højbjerg Christensen dengang af de øvrige lærere nødvendigvis måtte fremstå som ”En afgjort tilslutning, som vi ikke ønskede udtalt, thi vel søgte vi at være uangribelige i vores Embedsførelse, *men Hjerterne var ikke hos Scavenius*”. Holm burde altså iflg. KG have tiet stille (94; kursivering v/JVN).

En anden gymnasirektor i Kolding, Hakon Fogh, bryder derpå ind i debatten d. 8. februar og erklærer KG's bog for ganske uværdig, fordi den ikke er repræsentativ for hele gymnasieskolen, sådan som den eksplicit giver sig ud for at være det. Og videre: ”Dr. Galster hævder, at han, loyal overfor Ministeriets Cirkulærer, har formanet sine Elever til ikke at lade sig provokere. Naar han siger det nu, maa det staa til troende. Men i saa Fald er det ganske ulogisk at bebrejde Dr. Højbjerg Christensen, at han indtog det samme Standpunkt overfor Lærerkollegiet i Aalborg. Dr. H.C. stod ikke alene. Jeg ved, at der var mange, hvor Eleverne ikke var i Tvivl om Ledelsens nationale Sindelag, men hvor de ogsaa vidste, at samme Ledelse for Alvor gik ind for, at det var Rigsdagens og Regeringens alvorlige Mening, at Landets Politik ikke skulde bestemmes på egen Haand af Gymnasiaster, endsige Mellemskoleelever” (131-132).

KG svarer Hakon Fogh d. 15. februar ved at fastholde sin stolthed over, hvor fordelagtigt Katedralskolen tog sig ud under besættelsen og stod som et eksempel for gymnasieskolen som helhed, og han runder sin deltagelse i debatten af med følgende i nærværende sammenhæng perspektivrige kommentar: ”Selvfølgelig var der forskellige Meninger i disse Aar. Men dette, at der var forskellige Meninger og Ønsker, rokker ikke ved, *at der ogsaa i disse Aar var en Enhedsfront: vi vilde alle det samme*. Der var naturligvis ganske, ganske enkelte, der stod helt uden for, men ellers stod vi alle fælles om Maalet og arbejdede, trods Meningsforskelligheder, på én front, i Aalborg, i Kolding, overalt” (156-57; kursivering v/JVN).

Sammenholder man KG's to kommentarer i februar 1946, fremgår det, at de ikke umiddelbart lader sig forene: På den ene side var hjerterne iflg. KG ikke hos Scavenius i krigens første år, og derfor ønskede man ikke lektor Holms servile udmelding til undervisningsinspektøren, men på den anden side var der også i disse år en enhedsfront, fremhæves det, idet også Højbjerg Christensen logisk set også må medregnes til denne. Hakon Fogh har altså en pointe med at påpege, at

lærerkollegiets utilfredshed med formaningen bliver uforståelig, såfremt alle aktører dengang virkelig var overbeviste om at have samme overordnede målsætning; det lader sig jo hævde, at regeringens mål primært var demokratiets overlevelse, mens KG har haft Danskheden og den nationale ære som førsteprioritet. I hvert fald er det vanskeligt at se nogen mening ikke blot i bogens kritik af Scavenius, men også i dens tale om Katedralskolen som ”Danskhedens forpost”.

KG får altså langt fra lov til at bevare den glæde og harmoni, han ønsker sig, og det får han kort formuleret ikke, sådan som debatten i ”Gymnasieskolen” om hans bog viser det, fordi der i den påbegyndte erindringsbearbejdning straks melder sig spørgsmål og dilemmaer, der ikke lader sig indforskrive i et så harmoniserende historiesyn, som KG’s svar til Hakon Fogh demonstrerer. Det er således svært at komme udenom, at KG med sin udtalelse d. 15. februar 1946 fremlægger et syn på besættelsestiden, der ikke blot er uforeneligt med hans eget udsagn af 1. februar samme år, men som heller ikke lader sig forene med hans egen fremstilling i AK. I stedet lader det til, at projekterer sin aktuelle opfattelse af ”hele folkets kamp”, der unægtelig passer bedre på beskrivelsen af forholdene under den sene besættelsestid, tilbage på krigens første par år. Med sine divergerende markeringer vikler KG sig dermed ind i nogle af de samme inkonsekvenser, som Ditlev Tamm ser i retsopgøret, idet fortiden så at sige dømmes med tilbagevirkende kraft: På den ene side er KG fortsat alt andet end tilfreds med samarbejdspolitikken, når han skuer bagud (1. feb.), symboliseret i figuren Scavenius, men på den anden side kan dennes repræsentanter ikke udelukkes fra det nationale fællesskab, hvis der skal kunne tales om en enhedsfront, sådan som KG insisterer på (15. feb.). Det er med andre ord også i KG’s optik de små fisk i skikkelse af ”de ganske, ganske enkelte, der stod helt udenfor”, der dømmes hårdest, mens de store fisk dømmes mindre hårdt (Dahl: 355).

Netop et par af disse ”frafaldne” opholder flere af brevene sig udførligt ved i skikkelse af to af lektorer, Meulengracht og Hage, hvilket i særdeleshed er interessant, fordi den førstnævntes sag ved den særlige tjenestemandsdømstol behandles, netop mens KG arbejder på AK. Der kommer her adskilligt af interesse frem vedrørende klimaet lærerne imellem, som hos KG enten forbigås eller nedtones. Det nævnes ganske vist i bogen, at Meulengracht var med til at skubbe eleverne i en pro-dansk retning i kraft af sin sympati for tyskerne (AK: 61), men det forbigås til gengæld, at han nægtede at skrive under, da lærerkollegiet vedtog en protestadresse ifm. jødeforfølgelserne i efteråret 1943 (14.5f.); at Hage og Meulengracht begge var mistænkte af de andre lærere for at have angivet rektor under Højbjerg Christensens afhøringer i begyndelsen af maj 1942, og at det næsten kom til håndgemæng lektor Hjortsø og lektor Meulengracht imellem ved tjenestemandsdømstolen i tidlige efterår 1945 (22.2, 22.5); samt at en elev ligefrem måtte søge beskyttelse hos en anden lærer

ifm. med en stileopgave om emnet ”England og Indien”, som Meulengracht også skrev en kronik om i ”Fædrelandet”, idet han både heri og i sine kommentarer til elevernes stile fremsatte pronazistiske kommentarer, ligesom han i det hele taget skabte utryghed blandt eleverne (19.3f., 14.2f.).

På lignende måde udelades også adskilligt ”kompromitterende” stof om lektor Hage, hvor kilderne beretter om langt flere konflikter ´den konstituerede rektor og lærerne imellem, samt imellem Hage og eleverne, end KG har med i sin fremstilling. Heraf skal blot nævnes som eksempel, at Hage ifølge flere af brevene var nazist eller i hvert fald nærede klare pro-tyske sympatier (27.1, 30.2), men at flere af de unge lærere til trods herfor syntes, at han var glimrende (bibliotekarens udsagn; bilag 29.1). Heroverfor anføres det i AK langt mere formildende, at Hage var ”mere kongetro end kongen selv”(AK: 92). Lektor Stegmann affattede senere (1956) i den anledning en hel lille bog (30s.), der dog ifølge forfatteren var baseret på notater fra perioden (Stegmann 1978: 1), i erklæret utilfredshed med KG’s fremstilling af ikke mindst Hage og de gentagne sammenstød imellem denne, mange blandt eleverne og i lærergruppen (6-12). F.eks. fremstår konflikten og uenigheden omkring Hages krav om en loyalitetserklæring d. 30. sept. 1943 langt skarpere hos Stegmann, hvis førstehånds vidnesbyrd her må stå til troende, end det fremgår af AK (9f.).

Hvorfor har KG forbigået eller nedtonet alt dette, som han altså enten må have kendt til eller i hvert fald haft mulighed for at kende til? Der synes at være to muligheder, der i øvrigt ikke udelukker hinanden: Katedralskolen skal helst tage sig så fordelagtigt som muligt ud i perioden, og rektor vil ikke risikere at blive ”indblandet” i det verserende retsopgør. Måske frygtede han – dette er selvsagt ren spekulation – at den nu pensionerede lektor Hage skulle trækkes igennem en for ham selv og skolen ydmygende tjenestemandssag? Men sikkert er det i hvert fald, sådan som det fremgår af Aalborg Stiftstidende d. 21 nov. 1945, at Meulengracht af den ekstraordinære tjenestemandsdømstol blev afskediget og idømt delvis frakendelse af sin pension for sine adfærd under krigen.¹⁰

3.2 Rektors rolle i affæren om CK

Den berømte drengeklub, der bestod af 10 drenge og unge mænd, hvoraf de 7 var fra Katedralskolen, blev anholdt d. 8. maj 1942, og eleverne blev midt i juni måned idømt imellem 1,5 år og 3 års fængsel (KP 2005:464). Intet tyder på, at KG eller skolens lærere havde noget vidende om drengenes handlinger. Alligevel rejses her spørgsmålet: Hvad var rektors egen rolle i sagen?

¹⁰ Også omtalt i ”Gymnasieskolen” i to ombæring, hhv. kort i nr. 19, d. 10. dec. 1945 (450) og mere udførligt i nr. 15 d. 8. februar 1946 (124).

Var det i virkeligheden tyskerne, som krævede ham afsat, der havde fat i den lange ende?¹¹

I AK frikender rektor sig selv, som vi har set det, med to argumenter: For det første påpeger han, at han havde holdt flere formanende taler til eleverne, der advarede imod demonstrationer mod tyskerne (34, 48). Og for det andet henviser han til ministeriets senere frifindelse, ifølge hvilken der "(...) ikke kan tillægges Skolen noget som helst direkte eller indirekte Ansvar for de af dens Elever begaaede strafbare Handlinger" (61, Højbjerg Christensen 1947: 595).

Det må her straks indvendes, at ministeriets afgørelse udelukkende forholder sig til det juridiske spørgsmål om, hvorvidt der kan placeres et lovmæssigt direkte eller indirekte ansvar hos skolen. Men den siger ikke noget om, hvorvidt rektor *de facto* spillede en rolle i sagen, eksempelvis moralsk og psykologisk. Hvad siger eleveres breve til KG herom? Flere af dem henleder opmærksomheden på rektors taler om Frode Vesterby i 1940-41, der gjorde et stort indtryk (4.3, 8.5, 9.8, 20.7). Særligt interessant er her det ene brev, ikke mindst fordi det er en tidlig kilde, dateret d. 2. maj 1941: "Paa den anden Side talte De, som vores rektor, til os kort efter Besættelsen og ligeledes ved Højtideligheden for Frode Vesterby om, at det forpligter at være dansker" (AK: 40-42, bilag 18.5). KG citerer faktisk brevet i AK, og præciserer, at det slutter med en anmodning om, at man sætter sig i kontakt med hans familie (AK: 41). Men rektor forbigår i sammenhængen den sidste del af brevet, hvoraf det fremgår, at den unge mand faktisk skriver, fordi han gerne vil melde sig til aktiv tjeneste (hvilket han gør), men har sin familie imod sig. Rektor betragtes altså af denne elev som en, man trygt kan søge støtte hos, når det gælder om aktivt at tjene fædrelandet (18.7).¹²

Men i sidste ende står og falder diskussionen frem for alt med vurderingen af rektors formaningstaler til eleverne. Under mødet på politimester Bachs kontor d. 13. maj frikender Højbjerg Christensen også på dette punkt KG idet han henviser til, at alle lærere har afvist antagelsen om "dobbeltbundethed", inklusive de to ellers kritisk indstillede, hvorfor de involverede elevs adfærd må skyldes manglende sans for de voksnes vilkår; de tror ganske enkelt ikke på formaningernes alvor (KP: 578). Hvis dette imidlertid skal stå til troende, så bliver det igen uforståeligt, sådan som vi tidligere har berørt det, at KG få dage senere reagerer med skuffelse på undervisningsinspektørens formaningstale til lærerkollegiet, ligesom kritikken af Scavenius tilsvarende bliver uforklarlig.¹³ Endvidere var Højbjerg Christensens udmelding til tyskerne om lærerkollegiets enstemmige opbakning vel at forvente, al den stund at han ville spille værnemagten

¹¹ Det var for tyskerne et krav, at rektors aktiviteter bragtes "definitivt til ophør" (Pedersen 2005: 469, 576-580).

¹² Det vides ikke, om rektor selv har underrettet forældrene eller overladt dette til andre.

¹³ Ifølge en anden tidligere elev skulle man ikke skilte med det på skolen i 1940, hvis man var andet end tilhænger af venstre og de konservative, samt af "en ren og pur danskhed" (Busse 1990: 70)

alt for gode kort på hænderne, såfremt han fremlagde en hvilken som helst konkret mistanke mod rektor. Her, som overalt under samarbejdspolitikken, måtte det for de danske myndigheders side gælde om ikke at miste terræn. Og tilsvarende er det for lærernes vedkommende vanskeligt at forestille sig en åben ”angivelse” rektor, der ikke straks ville umuliggøre lærerens egen situation.¹⁴

Lærernes enstemmige udmelding frikender med andre ord ikke automatisk rektor, når man tager hensyn til deres ophavs kontekst, men den kan måske hævdes at markere en slags usynlig grænse for samarbejdet med værnemagten; man angiver trods alt ikke sine egne, al uenighed til trods. I hvert fald ikke åbent! Lektor Stegmanns udpegning af rektor som den, der reelt tog initiativ til foredragene om ”Danmark gennem 1000 år”, og en elevs påpegning af, at deltagelsen i la Cours foredrag kun var for indviede (flere af lærerne deltog på mødet), peger også i retningen af centralt placerede aktørers deltagelse i aktiviteter, som måtte omgås med forsigtighed (8.12, Stegmann 1978: 5). Skillelinjen imellem det pro-danske og det direkte anti-tyske bliver her så fin, kan man tilføje, at det ofte bliver svært af se nogen forskel.

Klare indikationer på rektors mest sandsynlige rolle får vi imidlertid også på dette punkt i brevene, idet jeg vil fremhæve 3 elever, der ellers i alt er positivt indstillede over for rektor, og som uafhængigt af hinanden fremsætter udsagn, der peger i samme retning: Eleven fra før anfører, at rektor havde to indstillinger; dels formaningerens ”officielle”, for hvilken den tvungne orlov fremstod som ubegribelig, og dels en uofficiel, for ”(...) vi var dog mange, der vidste bedre, og vi fik lejlighed til at se det oftere og oftere (...)” (8.14). En anden elev gør i forlængelse heraf opmærksom på, at han, stik imod de lurvede vendekåber, der var fjender af aktiv modstand under krigen, men som nu (efter krigen) indtager det modsatte synspunkt, hos rektor altid kun har ”(...) hørt Ting, der ledte i det rigtige Spor, nemlig aktiv Indsats for den Frihed, som vi maatte have” (12.2). Og endelig hedder det hos den tredje og sidste elev, netop om begivenhederne omkring CK: ”I Maj maaned viste det sig, at rektor Galsters arbejde havde baaret frugt – *han havde utvivlsomt været den indirekte Aarsag* til dannelsen af Danmarks første sabotør-gruppe: Churchill-gruppen, der nu var blevet arresteret” (15.1; kursivering v/JVN).

Det kan ikke endegyldigt afvises, at disse elever, som KG selv har anmodet om et bidrag, alle har ”misforstået” rektors sande holdning, men i så fald må man sige, at rektor under krigen har gjort sig skyldig i ikke at gøre denne tilstrækkelig klar. Mere sandsynligt er det dog, at rektor faktisk har ført

¹⁴ Politirapporterne d. 12. og 13. maj bekræfter således, at Højbjerg Christensen gør alt, hvad han kan for at beskytte danske interesser – og dermed rektor og skolen (Pedersen 2005: 564-581). Undervisningsinspektøren nævner f.eks. ikke over for tyskerne, sådan Stegmann gør opmærksom på det, at Hage var inde til afhøring to gange (Stegmann 1978: 6).

dobbelt tale i den forstand, at han lejlighedsvis har formanet til forsigtighed, f.eks. d. 9. april 1940 (3.1) eller d. 9. maj 1942 (Stegmann 1978: 3), og måske ligefrem har ment det i situationen, men sideløbende hermed også har nedlagt forbud imod at omgås tyskerne (12.3), samt agiteret for nødvendigheden af ”ikke at vige”, fordi ”det forpligter at være dansk” o.a. I lyset heraf tager rektors tilbud om at ofre sig for drengene, fremsat d. 20. maj 1942 på departementschefens kontor (AK: 66), derfor også lidt billigt ud al den stund, at han ifølge eget udsagn allerede d. 10. maj vidste fra Statsadvokat Kjalke, at drengene risikerede udlevering til de tyske myndigheder: Hvorfor, kan man spørge, tilbød han ikke noget tidligere sin selvopofrende gestus? (48).¹⁵

3.3 Det lille og det store Danmark – forholdene på og udenfor skolen

Som påvist i afsnit 2 lader det sig hævde, at der i AK, hvad angår den tidlige besættelse, bevidst eller ubevidst arbejdes med et skel imellem forholdene på og udenfor Aalborg Katedralskole: På skolen er et flertal ”latent-aktive” og derfor bakkes der op om CK’s handlinger (mens et mindretal er passive), hvorimod det stærke røre om klubben ”over hele Landet” (AK: 50) får flertallets fordømmelse eller i hvert fald kritik imod sig, fordi dette flertal er præget af den samme sløve og uforstående holdning, der kendetegner myndighedernes besynderlige politik (16, 18, 21, 50, 69). Metaforen om Katedralskolen som ”Danskhedens forpost” forudsætter kort sagt dette skel.

Som Kirchhoff påpeger det, kan folkeopinionen til enhver tid kun bestemmes indirekte, og dette forbehold gælder også i den nærværende kontekst (Kirchhoff 2001: 198). Det er fremdeles et problem, at man ikke i brevene hører fra det tavse flertal på skolen. Men alligevel er det oplagt at sætte spørgsmålstegn ved nogle af de forenklinger og udeladelser i vurderingen af forholdene på og uden for skolen, der falder i øjnene, når man eksempelvis sammenholder bogen med vores viden om datidens forhold i Aalborg by, eller med det syn på sabotagen, der fremgår af nogle af de breve, som ikke er blevet benyttet i AK.

En mindre sympatisk forglemelse er det f.eks., at KG end ikke nævner den (alt andet end sløve) ”gruppe af Aalborg-borgere”, der bakkede rektor op i en løbeseddel henvendt ”Til danske borgere”, og som krævede ham tilbage på posten efter meddelelsen om den tvungne orlov d. 21. maj 1942 (Pedersen 2005: 462). Omtalt er derimod Scavenius’ undertegning af Anti-Kominternpagten d. 23. nov. 1941, der af en elev omtales som en begivenhed, der fremkaldte ”bitre Taarer” (17.1). Hvad rektor til gengæld ikke nævner, er den reaktion af en ”dump, næsten fortvivlet Stemning”, som

¹⁵ Der er ikke hos Højbjerg Christensen nogen omtale af denne samtale, ligesom der heller ikke nævnes noget om, at drengene risikerede udlevering til tyskerne. Derfor kan samtalen udmærket have fundet sted, ligesom truslen om udlevering kan have ligget i luften. I efteråret ’42 overtog tyskerne i stigende grad jurisdiktionen i sager om sabotage.

samme begivenhed ifølge en kilde fremkaldte på lærerværelset (22.1). Ligesom han også fuldkommen forbigår kommunistlovene og den internering, der fulgte i kølvandet på operation Barbarossa d. 22. juni 1941, og som hos en af lærerne kommenteres på følgende måde:

”Jødedeportationen vakte en langt voldsommere Harme blandt os, end Kommunistloven – for at nævne en Ting, som er beskæmmende for os bagefter. Vi svigtede vist de sidste temmelig kynisk – af russerskræk. (...) Saadan er der et Mylder af Problemer, som maa længere paa Afstand, før jeg kan tage klar stilling til dem” (24.1f.).

Sagt på anden vis kan KG næppe have været uvidende om, at der i Aalborg foregik en veritabel klapjagt på kommunister i sommeren 1941, der gentog sig i foråret 1942, og som var med til at sætte gang i den organiserede modstandsbevægelse i byen (Gregersen 2009: 70-73, 82). Samtidig med CK’s afbrænding af en jernbanevogn som deres mest spektakulære bedrift, eksperimenterede den kommunistiske modstandsbevægelse i Aalborg således med de første brandbomber (Christensen og Topholm: 392). En anden begivenhed er augustoprøret i 1943, der af KG vagt betegnes som ”det Røre, der var i Tiden” (89), men hvor det ikke på noget tidspunkt fremgår, at det faktisk var kommunisterne, der satte oprøret i gang og tvang tyskerne til at erklæret landet i undtagelsestilstand (Poulsen 2002: 117) Et andet af brevene, der heller ikke er taget hensyn til, gør ellers rektor behørigt opmærksom på, at en af lærerne netop forestod en kommunistisk inspireret læsekreds med nogle elever indenfor skolens egne mure var en kommunistisk læsekreds (27.1).

Lægger man hertil, at der endnu i 1943 i Aalborg byråd både var en stærk (slet skjult) kommunistisk repræsentation (Faglig Arbejderliste) og et naziparti (NSDAP), der var lige så stort som Venstre i byen, samt at indkomststigningerne i Aalborg i krigens første år var langt højere end de fleste andre steder i landet (Gregersen 2009: 30), så danner der sig så småt et indtryk af en by, hvor interessen i værnemageri kunne være svær at komme udenom, og hvor fronterne derfor hurtigt kunne blive lige så skarpt trukket op, som de var det lokalt på og omkring Katedralskolen (Christensen og Topholm: 394). Og det er derfor også vanskeligt at se den fundamentale forskel imellem de nationalromantiske fædrelandssange, som rektor sværger til i forsøget på at ruste eleverne til sammenhold i en svær tid, og så den populære alsang, man i øvrigt praktiserede i stor stil i Aalborg by fra og med juli 1940: Begge dele fremstår dybest set som defensive folkelige samlingspunkter eller ”opstande” ift. værnemagten (Poulsen 2002: 35, 116).

Tydeligt er det under alle omstændigheder, for nu at benytte Esben Kjeldbæks formulering, at CK åbenbart passer noget bedre til KG’s eget ideal om en ”modstandselite” eller borgerlige pionerer i modstandskampen, end en omtale af Aalborg bys betydelige røde segment og kommunistiske

modstandsbevægelse (Dahl: 200, 207f.): Som tidligere anført skulle man ifølge en anden elev ikke just skulle skilte med det på skolen, såfremt man var andet end borgerlig,¹⁶ hvilket jo også giver god mening sammenholdt med, at gymnasieskolen stadig i 1940'erne primært var en skole for eliten. Formentlig var det også lettere at holde den patriotisk-idealistske fane højt inden for en kultur- og dannelsesinstitution, fordi man ikke var forstyrret af de besværlige praktiske hensyn, som byens industri, handel og politikere hver på sin måde måtte påtage sig i udøvelsen af deres hverv.

Der er ingen tvivl om, at sammenholdet på AK voksede sig stærkere, efterhånden som besættelsen skred frem. Herom vidner et stort antal af brevene på forskellig måde. Og på samme måder er der heller ingen grund til at tvivle grundlæggende om, sådan som flere kilder uafhængigt af hinanden bekræfter det, at den dominerende stemning blandt eleverne og lærerne også var imod tyskerne under den tidlige besættelse (2.1, 15.2): Man gav værnemagten den kolde skulder, men indordnede sig forholdene (4.3, 20.2). Ydermere ved vi også, at CK ikke engang var det eneste tiltag til modstand blandt eleverne på AK i krigens første år, eftersom en anden gruppe allerede dannedes så tidligt som d. 9. april 1940, uden at der var nogen kendt forbindelse imellem dem (5.1).

Men dette betyder omvendt ikke, at man på skolen i krigens første år uden videre omfavnedes det budskab om aktiv modstand og sabotage, som CK sendte et klart signal om, og som rektor tydeligvis støtter ideologisk: Flere kilder taler bl.a. om en usikker stemning imellem lærerne og eleverne på skolen, hvor man ikke var sikker på hinandens holdninger, hvilket for lærernes vedkommende bl.a. forklares med Højbjerg Christensens tidligere omtalte formaning til lærerkollegiet (6.4, 11.2); om den udbredte håbløshed ved efterretningerne om Frankrigs fald i 1940 (9.13; Stegmann 1978: 1); samt om, at det ikke blot var lærerne, der frabad sig spydige kommentarer i stile om Frits Clausen mv., idet også mange af eleverne gav udtryk for utilfredshed med ytringer, der var direkte vendt imod kongens og regeringens ord om rolig og værdig optræden (6.4, 12.3). I det hele taget synes tiden, sådan som en lærer fremhæver det, præget af usikkerhed: ”I de første Maaneder og Aar var Opfattelserne i Virkeligheden endnu mere splittede end antydet ovenfor. Hver enkelt forsøgte at danne sig sin selvstændige mening, der gerne maatte være så forskellig som mulig fra alle andres” (6.2).

Om CK, deres arrestation og gerninger, hedder det i forlængelse heraf hos en elev: Da blev taget, (...) blev Eleverne tvunget til at tage Stilling til Spørgsmaal, som de fleste ganske givet ikke havde skænket en Tanke – Hvad betød det for Danmark? En Bjørnetjeneste mente man. Disciplin, Ro og Orden det var jo de Forholdsregler der var givet os” (25.2). En anden elev fremhæver flg.: ”En

¹⁶ Jf. note 13.

lærerinde tvang os til at følge med i lektiebøgerne i stedet for at tænke paa vore kammerater, som hun kaldte ”dumme knægte”. Hun blev senere forlovet med en tysker (...) Det var som sagt i foråret 1942, hvor tyskerne endnu stod paa deres magts tinde (...) (30.2). Og endelig taler en tredje elev, der senere kom med i modstandsbevægelsen om, at man præcis i krigens første år værgede sig imod et aktivt engagement, fordi situationen var en anden, end den blev senere hen: ”Trods alt var det dengang vanskeligt rigtigt at forstaa sabotagens værdi for Danmarks interesser (...) Stemningen var ikke dengang den samme som den skulle blive senere – og vi, der var kammerater med de arresterede, følte egentlig ikke nogen forpligtelse til at følge deres eksempel” (15.1).

Relevant for problemstillingen ved vi fra Kirchhoff – hvis vurdering må stå til troende i nærværende sammenhæng – at sabotagen generelt først sejrede i folkeopinionen som legitimt middel i modstandskampen efter tyskernes nederlag ved Stalingrad, dvs. engang i løbet af foråret og henover sommeren 1943, hvor man før eller siden måtte forvente et tysk nederlag (Kirchhoff 2001: 128, 193). Hvilket passer meget godt med udsagn såsom de ovenstående, der ikke har fundet vej til den endelige version af AK. Hvorfor det tillige, og atter sagt med Kirchhoff, med stor sandsynlighed kan sluttes, at et betydeligt antal af lærere og elever på skolen ikke havde vanskeligt ved i 1942 at forene en anti-tysk holdning med en lige så kritisk holdning til sabotagen som legitimt middel, for så vidt dette endnu på daværende tidspunkt gjaldt flertallet i Danmark som helhed betragtet (133). Det, man ville – ud over at man håbede at slippe for tyskerne på et tidspunkt – var at få hverdagen til at fungere bedst muligt; og det, man samtidig frygtede, men som efter besættelsen let blev glemt eller fortrængt, var vel i sidste instans repressalier fra værnemagts side i form af afskedigelser og fængsling, hvis ikke ligefrem vold og terror. Sådan som man allerede i 1942 kendte til det fra Norge, og som man senere så det i Polen (Kirchhoff: 142, 247). Eller som en elev formulerer det efter besættelsen: ”Bare det danske Folk dog vilde indse, at vi var et valent Folk indtil 1943, at vi (Flertallet, ikke jeg) foretrak en lurvet Politik, og at Masser af de der i Dag skriger højest om Udrensning selv engang var om ikke andet saa dog Fjender af aktiv Modstand!” (12.1f.).

4. Samlet vurdering og konklusion

Analysen i afsnit 3.1 viser hen til den konklusion, at den umiddelbare efterkrigstids erfaringsbearbejdning, og herunder retsopgørets moralske og juridiske forviklinger, der også inkluderer Katedralskolen, i sig selv demonstrerer, hvorfor vi aldrig bliver færdige med at diskutere besættelsestiden. Ligesom den også indikerer, at man i vurderingen af AK gør klogt i at holde sig for øje, at bogen er præget af sin ophavssituation i månederne umiddelbart efter d. 5. maj. Det

tilbageskuende perspektiv er et vilkår, man ikke kan undgå, men kun forsøge at tage højde for ved f.eks. at være opmærksom på de forenklinger og udeladelser, harmoniseringer og idealiseringer, som ofte må hævdes at være affødt eller i det mindste farvet af kildernes ophavssituation.

Studiet af kildematerialet i afsnit 3.2 efterlader én med det klare indtryk, at KG, på trods af sin påstand om det modsatte, ikke psykologisk og moralsk kan frasige sig indirekte at have skubbet til elevernes vilje til at skride til handling, med sin kampretorik, ritualisering af patriotiske sange og personlige vejledning. Én ting er det således, at han ikke i juridisk forstand er skyldig, noget andet er det, at han kaster ethvert ansvar fra sig ved at dække sig ind under ministeriets frifindelse (der oven i købet er et produkt af den af ham selv afskyede samarbejdspolitik). Rektor vil altså gerne have del i æren for drengenes udviste vovemod, men han vil ikke tage noget medansvar for, at de ender i fængsel herfor. Dette er måske forståeligt i maj måned 1942, men det er det derimod ikke i en udgivelse om perioden *efter befrielsen*, hvor der turde være mere plads til selvransagelse.¹⁷

Sidst, men ikke mindst, må analysen i afsnit 3.3 af centrale udsagn i kildematerialet, der ikke finder vej til den endelige version af AK, føre til den konklusion, at Aalborg Katedralskole i perioden 1940-43 i højere grad tager sig ud som et lille Danmark, sådan som Kirchhoff f.eks. beskriver det, end som danskhedens forpost i den nationalromantiske betydning, KG tillægger begrebet. Ligesom udenfor var holdningen på skolen i de første år af besættelsen præget af konflikter og usikkerhed om fremtiden, samt skepsis vis-a-vis sabotagen som legitimt middel. Spørgsmålet er derfor også, om ikke rektor Galster næsten gør sin elskede Churchill-klub en bjørnetjeneste ved at betegne flertallet på skolen som ”latent-aktive”: Ophæves ikke hermed forskellen imellem det blot at knytte hænderne i lommerne, synge eller at tale tyskerne imod, som han selv gør det, og så det at iværksætte egentlige sabotagehandlinger, sådan som disse drenge gjorde det i deres ungdommelige udgave af den samtidige og navnlig senere ”voksne”, samt tillige mere voldelige modstandskamp? (jf. Kirchhoff: 29)

¹⁷ Et af lærernes breve efterlyser præcis et sådant behov for selvkritik ”fra mange andre Sider”, jf. bilag 6.10.

Anvendte forkortelser

AK = Aalborg Katedralskole under besættelsen

KG = Kjeld Galster

CK = Churchill-klubben

Litteraturliste

- Busse, I. (red) (1990) *Aalborg Katedralskole 450 år – Jubilæumsskrift 1990*, Blauenfeldt bogtryk og Offset, Aalborg
- Bryld, C. og Warring, A (1998) *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, Roskilde Universitetsforlag, Gylling
- Christensen, P.B. og Topholm, J. (1990) *Aalborg under Stilstand og fremgang fra 1814-1970*, bd. 5, Aalborg Kommune, Skive
- Dahl, H.F. (2010) *Danske tilstande – Norske tilstande*, Gyldendal, København
- Galster, Kj. (1945) *Aalborg Katedralskole under besættelsen*, Frede og L.C. Lauritzen, Aalborg
- (1940) *Aalborg Katedralskole 1540-1940*, Aalborg Stiftsbogstrykkeri, Aalborg
- Gregersen, H. (2009) *Krigens by – Aalborg 1940-45*, Højers Forlag, Aalborg
- Hellner, W.F. (red.) (1945) ”Gymnasieskolen – Medlemsblad for Gymnasieskolernes Lærerforening”, 28. Årgang
- (1946) ”Gymnasieskolen – Medlemsblad for Gymnasieskolernes Lærerforening”, 29. Årgang
- Højbjerg Christensen, A.C (1947) *Skolen – Særtryk af ”Danmark under Verdenskrig og Besættelse”*, bd. IV, A.C. Normanns Forlag A/S, Odense
- Kirchhoff, H. (2001) *Samarbejde og modstand under besættelsen – En politisk historie*, Odense Universitetsforlag, Gylling
- Olden-Jørgensen, (2009) *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik*, Gads Forlag, Gylling
- Pedersen, K.(2005) *Bogen om Churchill-klubben*, Lindhardt og Ringhof, København
- Poulsen, H. (2002) *Besættelsesårene 1940-45*, Aarhus Universitetsforlag, Gylling
- Stegmann, H. (1978) *Erindringer fra Aalborg Katedralskole under besættelsen*, Weber og Poulsen, Svendborg

Bilagsfortegnelse

Bilag 1 (Mandlig elev), 4 ark	Bilag 17 (Mandlig elev), 2 ark
Bilag 2 (Mandlig elev), 6 ark	Bilag 18 (Mandlig elev), 7 ark
Bilag 3 (Mandlig lærer), 3 ark	Bilag 19 (Mandlig elev), 5 ark
Bilag 4 (Mandlig elev), 11 ark	Bilag 20 (Mandlig elev), 9 ark
Bilag 5 (Mandlig elev), 3 ark	Bilag 21 (Mandlig elev), 2 ark
Bilag 6 (Mandlig lærer), 10 ark	Bilag 22 (Mandlig lærer), 5 ark
Bilag 7 (Mandlig lærer), 1 ark	Bilag 23 (Mandlig elev), 10 ark
Bilag 8 (Mandlig elev), 16 ark	Bilag 24 (Mandlig lærer), 2 ark
Bilag 9 (Mandlig elev), 14 ark	Bilag 25 (Mandlig lærer), 3 ark
Bilag 10 (Mandlig elev), 8 ark	Bilag 26 (Kvindelig elev), 2 ark
Bilag 11 (Kvindelig elev), 6 ark	Bilag 27 (Mandlig elev), 2 ark
Bilag 12 (Mandlig elev), 4 ark	Bilag 28 (Kvindelig elev), 3 ark
Bilag 13. Finn Brostrøms velkomsttale til Rektor Galster Tirsdag d. 15/5 – 1945, 1 ark	Bilag 29 (Katedralskolens bibliotekar), 2 ark
Bilag 14 (Mandlig lærer), 10 ark	Bilag 30 (Mandlig elev), 6 ark
Bilag 15 (Mandlig elev), 2 ark	Bilag 31 (Mandlig lærer), 6 ark
Bilag 16 (2 mandlige elever), 3 ark	Bilag 32 (Mandlig elev), 4 ark
	Bilag 33 (Mandlig lærer), 9 ark
	Bilag 34 (Mandlig elev), 3 ark